

Povodom

Sadik Šehić

GRADAČAC – GRAD NA SERHATU¹

Neko je pisao da Rimljani udariše temelj Gradačcu. Možda je i to moglo biti. Historičari pišu njegove zgode i nezgode od 1634. godine, jer tad se i prvi put spominje u pisanim dokumentima, a prije toga njegova je prošlost zastrta velom, koji, čini mi se, uskoro neće biti skinut.

Narodno predanje o njemu presahnulo je ukoliko je i kolalo. Sada domaći ljudi, i stari i mladi, prolaze pokraj starog grada koji se sa svoje tri kapi-kule koči na brežuljku i spaja još čvrste gradske bedeme da zaštite tabiju, konak i sahat-kulu, ne znajući kakvu je važnu ulogu odigrao ovaj stari grad u prošlosti Bosne. Kroz njegove kapije, koje su zanavijek otvorne, prolaze ljudi ravnodušno, sa svojim svakidašnjim brigama, veseli ili tužni, zabavljajući se, teferiče na tabiji i bedemima, a sa doksata starog konaka uživaju u razgledanju okolice koja se vidi čak tamo do horizonta, gdje Sava šalje plavičaste magle u visine. A kad ljeti padne suton, pred Gradskom kafanom pruža se nezaboravna slika starog grada sa konakom i ulaznom kapijom. Sve se to u mjesечноj noći pretvori u beskrajnu lijepu siluetu začaranog dvorca i budi u nama neodoljivu želju da saznamo što više o toj tvrđavi.

Bilo je ovdje još davno, 1650. godine, ljudi koji su se bavili knjigom. Pisani dokumenti spominju Muhameda Gradašćevića, koji nam je ostavio dva svoja djela što se sada čuvaju u orijentalnoj zbirci Gazi Husrevbegove knjižnice u Sarajevu. Ovdje je živio od 1818. do 1821. godine kao sekretar Murat-kapetana i čuveni Mula Muhamed Mestvica (Vrcanija), a Ahmed ef. Svirac ostavio nam je jedan putopis iz Meke.

**SADIK ŠEHIĆ:
GRADAČAC – GRAD NA SERHATU¹**

**DR. SALIH JALIMAM:
PUTOPISE BILJEŠKE I ZAPISI O GRAČANIČKOM
KRAJU**

**EDIN ŠAKOVIĆ:
ZNAČAJ VAKUFA U RAZVOJU GRAČANIČKE
ČARŠIJE**

**MINA KUJOVIĆ:
TRAGOM DOKUMENTA: NACIONALISTIČKI ISPAD
NEKIH SRBA U GRAČANICI 1894. GODINE**

**OMER HAMZIĆ:
PRIVREDNE PRILIKE NA PODRUČJU
GRAČANIČKOG SREZA U PERIODU OD 1945. DO
1952. GODINE**

Turci su došli u Bosnu 1463. godine, a ovo mjesto zauzeše tek 1530, jer je ovaj kraj ušao u sklop srebreničke banovine, koju je osnovao ugarsko-hrvatski kralj Korvin. Ali 1526. kad se dogodi bitka na Mohaču, pomaknu se poprište krvavih događaja ka sjeveru, nestade banovine srebreničke i jajačke i konačno se Turci učvrstiše u Gradačcu.

Turska ekspanzija jenjava. Sava postaje granicom dvaju zavađenih tabora – Turske i Austrije. Karlovačkim mirom, 1699. godine, Gradačac postaje utvrđena palanka blizu granice, u koju Turci dovode posadu azapa-stražara. Da bi što bolje obezbijedili granicu prema Austriji, Turci u tim područjima osnivaju posebne vojno-teritorijalne jedinice, takozvane kapetanije. U Gradačcu je uspostavljena kapetanija 1720. godine. Prostirala se do Bosanskog Šamca sa gradom Srebrenikom i Sokolom i do Dobora kod Modriče. Nakon osnivanja kapetanije, pristupilo se izgradnji tvrđave. Podizanje grada trajalo je prilično dugo i konačno je završeno 1820. godine. Ali već 1783. godine grad je imao velike topove, pa su austrijske uhode izvještavale o njemu kao prilično jakom utvrđenju.

Gradnju su izvodili sami kapetani. Majstore su dobavljali sa strane, a prema arhitekturi kapija, izgleda da su to bili dobri stručnjaci u svom poslu. Za gradnju i popravak grada novac se prikupljao u mnogim susjednim mjestima iz kojih su često dolazili i majstori. O pomoći Dervente za popravak grada Gradačca govori pismo Murat-kapetana derventskom kapetanu. Dio tog pisma glasi:

...Iz pisma ćeš saznati prema valinoj potvrdi da je dio koji pada na vaš kotar za popravak tvrđave, koja se popravlja po valijinoj naredbi, uvršten i razrezan skupa sa valijinim redžepskim taksitom (drugi šestomjesečni obrok što se kupio od naroda za valijino izdržavanje i administrativne troškove)²

U pismu Murat-kapetan ističe da u njegovom kraju, zbog nestašice novca, vlada velika poteškoća pri naplati toga prireza, pa ako je i u derventskom kraju takvo stanje, ne bi ga želio uznemiravati. No da bi mogao isplatiti nadnice zidarima i radnicima koji popravljaju tvrđavu, potrebno mu je mnogo novca.

Kapetani su bili upravni činovnici Turske i jedino su postojali u Bosni i Hercegovini. Oni su čuvali granicu i vršili policijske poslove, dok je kadijama pripadala sudska vlast. Bili su zakupnici raznih carskih dobara, te su se u tom poslu obogatili, naročito kapetani Gradačca. Oni su bili najbogatiji ljudi u Bosni. Bili su ovisni od valije, pa kada novog valiju nisu odmah po njegovu dolasku mogli posjetiti, onda su mu se pismeno izvinjavali preko njegova čehaje, kako se to vidi iz pisma Murat-kapetana u kome se izvinjava što ne može posjetiti valiju zbog neodgodivih poslova na uređenju tvrđave. Gradačački kapetani su slabo marili za kadije, kako se to vidi iz pisma Murat-kapetana kadiji u Gračanici iz kojeg objavljujemo sljedeći odlomak:

Stigao je Vaš podnesak, te sam razumio sadržaj i Vašu želju. Kakva je tolika bojazan! Da bi se pronašao Omer Helić, dostatno je u sela poslati muraselu (poslanicu), da se uhvati, gdje se god pronađe, živ ili mrtav, te radi zaslužene kazne, da se meni dopremi. Vi dobro znate, da ja božijom voljom u pogledu kažnjavanja nijesam aljkav, a niti je moj postupak spor kao Vaš. Ističete, da je lasno pronaći softu i brata mu, ali da je teško ih dopremiti, te da se ne može sada time baviti. Velite, ako budu umakli u planinu, nemoguće ih pronaći. Razumije se, da se Vi bojite i ustručavate prihvatiti ih za skut, što svjedoči, brate, da nemate pameti.

Murat gradačački kapetan.³

Kapetani Mehmed, Osman i Murat podigše današnji grad Gradačac. Na ulaznoj kapiji

Gradačac (snimio Ahmed Bajrić Blicko)

kod džamije Husejnije stoji sljedeći tarih gradnje SAHIBUL HAJRAT I VEL HASANAT I OSMAN KAPUDAN, godina gradnje 1808, a tako i na drugoj, na kojoj još stoje teška hrastova vrata, čvrsto gvožđem okovana. Na kuli (konaku), u kojoj je bilo zvanično sjedište kapetana ne ostaviše tariha kao na kapijama, ali, prema podacima Hamdije Krševljakovića, tu je kulu podigao Husein-kapetan od 1821. do 1832. godine. Sahat-kulu je takođe sagradio Husein-kapetan, pa iz tariha na njoj saznajemo da je sagrađena 1824., a veoma lijepa džamija 1826. godine.

Život u gradu u ona teška vremena naše prošlosti proticao je u vječitom oprezu pred opasnošću od neprijatelja i za sobom je ostavljao i krupnije tragove. Iz njega je potekla vrlo važna epizoda bosanske povijesti – buna Bošnjaka pod Husein-kapetanom. Taj pokret protiv Sultana izvrsno je obradio Hamdija Kreševljaković, sa obiljem dokumenata. Između ovog grada i ostalih mjesta u Bosni i Srbiji održavane su veze i vršena obimna prepiska. Nešto je prepiske tih gradačačkih kapetana sa bosanskim valijom i njegovim defterdarom, te sa ostalim kapetanima, kadijama i učenim ljudima onog doba sačuvano, a dosta je toga nestalo ili razneseno - nešto pohranjeno i u bečkom muzeumu.

Zaostalo je negdje na tavanu i jedno pismo u kome se turski vojni predstavnici obraćaju Husein-kapetanu za posredovanje u sporu sa Ali-pašom Fidahićem, čiji prijevod sa turskog jezika, zbog zanimljivosti, u cijelosti donosimo:

Njegovoj ekselenciji časnom i visokom, mom čestitom Husein-begu.

Kao što su svi prestupi i ružna djela bivšeg muteselima Memiša poznati Ali-paši Zvorničaninu, Muteselimu spomenutog okruga, prilikom konsultovanja u vezi s tim sa Njegovom ekselencijom Mahmut-pašom i oficirima ovoga kraja, nakon što je prispjela njegova molba da mu se od naše strane da dozvola za boravak u Zvorniku, Bijeljini ili čitluku u Skočiću – u kojem god od ovih mjesta mu bude odobren boravak, Zvornik i Bijeljina činili su se nepogodni za to.

Iako mu je odobreno da se nekoliko dana nastani na čitluku u Skočiću i odmah mu na to data dozvola, spomenuti paša, protivno svojoj vlastitoj molbi i oprečno našoj zapovijedi i dozvoli, ušao je u Zvornik i odmah poduzeo neke neumjesne postupke i prouzrokovao odgađanje važnih i hitnih poslova. Kad nam je dostavljeno, što od strane Mahmut-paše, što od strane našeg muteselim-bega, vjerozakonskim izvještajem i dopisima, da je on počeo da diže bunu u okolnim kadilucima, poslali smo pisara naše blagajne gospodina Mustafa-Atifa naročito u Zvornik radi toga da bi se on na lijep način uklonio iz Zvornika i nastanio u mjestu u kojem mu je određeno, da bi se očuvao red. Tada je spomenuti paša već mnogo dana bio daleko od svoje djece i žene bez nade da će zadovoljiti želju za njim. I pored toga što je zamolio dozvolu za boravak do časnog Bajrama i došao svojoj kući da bi se njima vidio, da bi, shodno zapovijedi, nakon Bajrama došao na pomenuti čitluk, a zatim k nama, nije održao svoju riječ.

Nakon toga, kada je najprije na lijep način, a zatim ukorom pozvan da dođe u Travnik, ne samo da je zadržavao svoj odlazak besadržajnim odgovorima, kao "vidjećemo", nego je u međuvremenu počeo svađu sa Mahmut-pašom i usudio se da razara zdravo i normalno stanje pomenutog okruga i da ometa sakupljanje novca za džiziju (porez za podanike – nemuslimane), na ime oslobođenja od služenja u vojsci) i u ovim delikatnim vremenima prouzrokovao nesigurnost i uzemiravanje naroda Muhamedovog. Kada se je putem izvještaja za to saznalo, s našom dozvolom koja je u skladu sa zahtjevima vjere i službene dužnosti i s namjerom da smutnja bude otklonjena i radi spokojstva naroda, te da bi njih dvojica pomirili, a njega samog na zgodan način uklonili iz Zvornika, određeni su zato: Ali-pašin defter čehaja Ahmed-beg i njegov činovnik koji izdaje zvanične potvrde Mehmed-beg, kadija Tešanji, Derventa, Maglaja i Gračanice i neki od oficira i uglednih ljudi.

Kad ovi s božjom pomoći stignu na određeno mjesto, i ako spomenutog pašu savjetovanjem na najljepši način uklone iz Zvornika i na taj način dvije protivne strane izmire i uklone prepreku, naša je iskrena želja da nas u čitavoj situaciji detaljno izvjestite i nam je razjasnite.

Pošto je on učinio nužnom istragom o onome što je prouzrokovano kada se sastanete sa spomenutom dvojicom paša i kada Vam bude poznata situacija, moja prijateljska želja je da mi je iskreno prikažete i tačno što ja od Vas očekujem i u što se uzdam. Da se u sporazumu sa spomenutima (koji su određeni za rješavanje spora) pripremite i potrudite da se na najljepši način otkloni ta mučna situacija a na svaki način tu nesreću otklonite i da učinite da tuženi dokaže dobru volju za vjernost i čestitost – naša je prijateljska želja.

Pečat: Errizku alallah.

29. sefer 1245. po Hidžri; 1824. po našem računanju vremena.⁴

I pobuna janjičara u Sarajevu, koju je vodio pjesmom opjevani Pinjo Bajraktar, imala je odjeka u ovome gradu. Kada je beogradski valija Abdurahman-paša bio određen da kazni janjičare, krećući u Bosnu, zateče u Loznici predstavnika Zvornika, Tuzle, Bijeljine, Srebrenika i Gradačca, koji su došli da mu izraze lojalnost ovih mjesta i da otklone svaku sumnju, a oni odobravaju bunu janjičara. Sa Abdurahman-pašom odoše u Sarajevo i ovi predstavnici, među njima Ali-paša Fidahić, na kojeg se odnosi gornje pismo, kao zvonički muteselim sa stotinu sejmena i Husein-kapetan. Koliki je ugled Husein-kapetan uživao kod Abdurahman-paše vidi se iz toga što je sklonio Abdurahman-pašu da ne traži spisak buntovnika koje je htio kazniti.

Kada su se ponovo pobunile Sarajlije pod vođstvom Visočana i blokirale Abdurahman-pašin konak, te kad paša putem pregovora dobi slobodan izlaz iz Sarajeva, u njihovoj pratnji nalazio se Husein-kapetan. Pa i onda kad su Turci postavljali granicu Srbije prema Bosni sa Milošom Obrenovićem, i taj je događaj imao odjeka u ovom gradu, jer je nastala buna u kojoj je bio i Husein-kapetan, te je razgraničenje odloženo.

I vrijeme prolazi, stari grad je širom otvorio svoje kapije. Kroz njih prolaze veseli i razdragani đaci, jer se u njedrima starog grada nalazi osmogodišnja škola. Oni unose vesele i smijeh u njegov šutljivi konak, pa i ondje gdje su bili nekad kazamati i gdje je stenjao mnogi nevoljnik.

(FUSNOTE)

¹ Serhat – granica (turc.)

² Bibliografija Mula Mestvice i korespondencija Murat-kapetana Gradaševića od 1818. – 1819., Glasnik zemaljskog muzeja Sarajevo, 1932.godine

³ Bibliografija Mula Mestvice i korespondencija Murat-kapetana Gradaševića

⁴ Original pisma nalazi se u Zavičajnom muzeju u Gradačcu